

СЛОВАТВОРЧАСЦЬ ПІМЕНА ПАНЧАНКІ¹

А. В. Солахаў¹), Б. А. Крук²)

¹) *Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна, вул. Студэнцкая, 28, 247760 г. Мазыр, Беларусь, solakhau@yandex.ru*

²) *Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна, вул. Студэнцкая, 28, 247760, г. Мазыр, Беларусь*

У артыкуле разглядаюцца індывідуальна-аўтарскія неалагізмы (ІАН), зафіксаваныя ў тэкстах паэтычных твораў народнага пісьменніка Беларусі Пімена Панчанкі, аналізуюцца спосабы іх утварэння. ІАН фіксуюцца пераважна ў межах пяці асноўных часцін мовы: назоўніка, прыметніка, дзеяслова, прыслоўя і безасабова-прэдыкатыўных слоў. Выяўлена 19 спосабаў словаўтварэння – аднасродкавых, або чыстых, двух- і трохсродкавых. Утвораныя ІАН ужываюцца як вобразныя сродкі і выконваюць у мастацкіх тэкстах паэта характарыстычную, эмацыянальную і экспрэсіўную, кампрэсіўную і інтэртэкстуальную функцыі.

Ключавыя словы: індывідуальна-аўтарскі неалагізм; словаўтваральнае значэнне; спосаб словаўтварэння; утваральнае слова; фармант; функцыя.

Паэзія народнага паэта Беларусі Пімена Панчанкі прасякнута светлай і гарачай любоўю да Радзімы, шчырым пачуццём непаўторнасці роднай зямлі, верай у лепшыя якасці чалавека. У яго творах «усё – ад першага да апошняга радка, – падкрэслівае Ніл Гілевіч, – падпарадкавана адной высакароднай мэце: дапамагчы чалавеку ўбачыць і зразумець прыгожае і светлае ў жыцці, у людзях, у самім сабе, падтрымаць гэта прыгожае і светлае, усяліць у чалавека веру ў перамогу дабра над злом, праўды над няпраўдай» [2; с.152]. І ўсё гэта з ювелірнай дакладнасцю выкарыстання яркай метафары, нечаканага аксюмарана, ёмкага індывідуальна-аўтарскага неалагізма (ІАН), які А. І. Равуцкі адносіць да тропаў [6]. Аднак ІАН Пімена Панчанкі да апошняга часу яшчэ не разглядаліся даследчыкамі мовы.

Мэта артыкула – выявіць індывідуальна-аўтарскія неалагізмы ў мове празаічных твораў П. Панчанкі і прааналізаваць спосабы іх утварэння.

Метадалагічную аснову даследавання складаюць навуковыя працы ў галіне агульнай тэорыі неалогіі і словаўтварэння. У працэсе даследавання

---

¹ Артыкул падрыхтаваны ў межах навукова-даследчай работы (№ 20211115) дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў «Грамадства і гуманітарная бяспека беларускай дзяржавы» на 2021–2025 гг.

былі выкарыстаны метады словаўтваральнага аналізу, інтэрпрэтацыі, абагульнення і сістэматызацыі, а таксама метады суцэльнай выбаркі ІАН з паэтычных твораў П. Панчанкі, змешчаных у 1–3 тамах чатырохтомнага Збору твораў [5] і зборніку «Выбранае» [4].

Аналіз ІАН П. Панчанкі сведчыць аб прадуктыўнасці суфіксацыі, прэфіксацыі, асновасловаскладання, словаскладання, канверсіі, плюралізацыі – чыстых, або аднасродкавых, спосабаў словаўтварэння і двухсродкавых: прэфіксацыі + суфіксацыі, асноваскладання + нулясуфіксацыі, апакопы + асновасловаскладання.

Так, **суфіксацыя** – далучэнне да ўтваральнай асновы слова суфікса – ужываецца пры ўтварэнні ІАН, якія адносяцца да розных лексікаграматычных разрадаў. Гэтым спосабам утвараюцца:

а) асабовыя назоўнікі: **аглабельшчык** ‘той, хто падобны да аглаблі’: *Нашы душы і без вас памучылі / Кар’ерысты, хамы, спекулянты, / Валакітчыкі і валютчыкі, / Аглабельшчыкі і пасквілянты* [5, т. 2, с. 381]; **анёлкі** ‘прыгожыя, прыемныя жанчыны, падобныя да анёлаў’: *Плётак не чутна і выказаў колкіх – / Ну, не жанчыны, а проста анёлкі* [5, т. 2, с. 184]; **аўральнік** ‘той, хто стварае аўралы’: *Мы ўсе аўральнікі, / Культу стваральнікі, / Вы – праўдалюбцы, / Хлусні выкрывальнікі* [5, т. 2, с. 380]; **готэльшчык** ‘уладальнік гатэля’: *Набіваюць готэльшчыкі цэны / На прыгожы выгляд вод і гор, / З возера Жэнеўскага, з Люцэрна / Барышы здымаюць з даўніх пор* [5, т. 2, с. 144]; **двудушнік** ‘той, хто з’яўляецца двудушным’: *Двурішнікі альбо двудушнікі: / З трыбуны – лозунгаў набор, / А сам начальніку паслужліва / Нясе сярэбраны набор* [4, с. 392]; **камяняр** ‘той, хто робіць вырабы з каменю’: *Ажыў у сэрцы з новай сілай / Бяссмертных вершаў гнеўны жар, / Калі прыйшлі мы да магіль, / Дзе спіць вялікі камяняр* [5, т. 2, с. 261]; **мільярдзін** ‘адзін з мільярда падобных’: *Цяжка дыхаюць мільярдзіны / На планеце людзей / Пад выццё – / Прапаведнікаў смерці ядзернай...* [4, с. 418]; **супраціўленец** ‘той, хто аказвае супраціўленне каму-небудзь’: *Раней былі непраціўленцы, / Цяпер усюды – / Супраціўленцы* [4, с. 417]; **халуіха** ‘жонка халуя’: *Селі на народны карак: / Спекулянты, / Жмінды, / Самалюбцы, / Дармаеды, / Дзермаеды, / Душагубцы, / Халуі / І халуіхі, / А народу ліха!* [4, с. 417]. Большасць з іх у паэтычных тэкстах П. Панчанкі выконвае характарыстычную функцыю;

б) назоўнікі, якія абазначаюць адцягненыя паняцці: **акіяніяда** ‘ўсё пра акіян’: «**Акіяніяда**» (назва верша) [5, т. 3, с. 251]; **кывавасць** ‘уласцівасць кывавага’: *Яны [маладыя] не спазналі кывавасці лютай. / Што ўхопіш – тваё, што адрэжаш – з’ясі* [4, с. 413]; **крынічнасць** ‘уласцівасць крынічнага’, **сунічнасць** ‘уласцівасць сунічнага’: *І гэта крынічнасць, сунічнасць, / Вавёрка, і верас, і бор – / Зялёная сімваліч-*

насьць, / *А шчасця ў жыцці недабор* [4, с. 468]; **параспушчанаць** ‘уласцінасць тых, каго параспушчалі’: *Грунтоўна, / На ўсё горла апавешчана / Тупымі канцэлярыскімі сакратамі, / Што ў моладзі раздуранаць, распечашнаць, / Гультайства, параспушчанаць, разбэшчанаць / І месца гэтай моладзі за кратамі...* [4, с. 409];

в) назоўнікі з памяншальным значэннем: **мікрафончык** ‘памянш. да мікрафон’, **цыцэрончыкі** ‘памянш. да цыцэроны’: *Вырасла ў нас многа цыцэронаў, / З мікрафончыкам ля іх – / І цыцэрончыкі* [4, с. 504]. Яны служаць сродкамі іроніі;

г) назоўнікі з павелічальным значэннем: **Канадзішча** ‘павеліч. да Канада’: *Канада ты, Канадзішча, / Бясконцы край балот, / Чым да сябе прынадзіла / Славянскі наш народ?* [5, т. 2, с. 342];

б) прыметнікі: **бітлаўскі** ‘які адносіцца да бітлаў – удзельнікаў музычнага ансамбля «Бітлз»»: *Прыхільнікам бітлаўскай музыкі / Я сам зраблюся, бадай* [5, т. 3, с. 151]; **вулканавы** ‘падобны да выбуху вулкана’: *Змятуць вашы кпіны балельшчыкі грозна / Адзіным вулканавым выбухам: «Гол!»* [5, т. 2, с. 240]; **кнырысты** ‘падобны да кныра’: *Цёмны ідал, кнырысты і дужы, / Што яму да ісціны жывой! / Ён стагоддзяў мудрасць тупа душыць, / І бяднееш ты, сучаснік мой* [5, т. 3, с. 201]; **прэзідыумны** ‘які знаходзіцца ў прэзідыуме’: *Ледзь не штодня са сцэн бялеюць / Прэзідыумныя ілбы* [5, т. 2, с. 370];

в) безасабова-прэдыкатывыя словы: **арахоўна** ‘вельмі многа арэхаў’: *І шуміць ляшчыннік: / Будзе арахоўна* [4, с. 460]; **вогненна** ‘пра шмат светлавых рэклам’: *Увечары ў Нью-Йорку вогненна, / Пазней амаль увесь ён спіць* [5, т. 2, с. 288]; **грыбна** ‘пра наяўнасць (вялікую колькасць) грыбоў’, **муравейна** ‘пра наяўнасць (вялікую колькасць) мурашак’ (ад дьял. *муравей*), **смольна** ‘пра наяўнасць смалы’, **траўна** ‘пра наяўнасць (вялікую колькасць) травы’, **хлебна** ‘пра добры ўраджай збожжа’: *...Будзе летам грыбна, / Смольна, муравейна. / Будзе траўна, хлебна, будзе галасіста* [4, с. 460].

Прэфіксацыя – далучэнне да ўтваральнага слова прэфікса – выкарыстоўваецца пры ўтварэнні:

а) назоўнікаў: **звышбомба** ‘бомба з самымі вялікімі разбуральнымі магчымасцямі’: *Узводзіць цяжка мост, / А на звышбомбу – попыт. / І можа згінуць мозг / І чалавечы вопыт* [5, т. 3, с. 105]; **звышгармата** ‘гармата, якая перавышае магчымасці іншых гармат’: *Вы паклалі разлікі ўсе / Перад магнатамі: / Колькі яраснай сілы / Ў расшчэпленым атаме, / Колькі змецена будзе / Паселішчаў катамі, / Колькі знішчана будзе / Дзяцей звышгарматамі...* [5, т. 2, с. 147]; **псеўданавукі** ‘несапраўдныя, іжывыя навукі’: *Раддом і яслі, школа, лекцыі / І факультэт у ВНУ. / А там – / бацькоўская пратэцыя – / І кандыдат псеўданавука* [4, с. 392];

б) прыметнікаў: **звышжахлівы** ‘які пераўзыходзіць мяжу жахлівага’: *Ён [пірат] купляў дзяружыныя кальсоны, / З пражкамі стальнымі паясы, / Плаці звышжахлівага фасону, / Цацкі ідыёцкае красы* [5, т. 2, с. 250]; **звышразумны** ‘надзелены высокімі магчымасцямі рашаць задачы’: *Грувасткасьць / Электронных сістэм / Паўстане ў мініяцюрным абліччы. / І звышразумная ЭВМ / Майго нашчадка аблічыць* [5, т. 3, с. 254];

в) дзеясловаў: **выбалець** ‘перанесці боль’: *У сяброў былых замашкі – / Дома сэрца выбаліць. / «Кум, падкінь у печ паўражкі, / Каб нуду ўсю выпарыць»* [5, т. 3, с. 72].

Пры асновасловаскладанні П. Панчанка аддае перавагу назоўнікам і прыметнікам. Пры ўтварэнні назоўнікаў першым кампанентам складанага слова выступаюць звычайна назоўнікі і прыметнікі: **дажджасховішча** ‘сховішча ад дажджу’: *Трасу дажджасховішча птушак: / Адбой у зялёнай сялібе!* [5, т. 1, с. 293]; **шоферагадоўля** ‘навучанне шафёраў’: *А размах той шоферагадоўлі – / Легкавухі пруць з усіх бакоў!* [4, с. 402]; **проставугольнік** ‘фігура з простымі вугламі’: *Ён у цаху праводзіў вечары, / Аж дрыжыкі станок такарны бралі. / Сядзеў нярэдка дома да зары, / Чарціў проставугольнікі, спіралі* [5, т. 2, с. 222]; **яснавочкі** ‘тыя, хто маюць ясныя вочкі; дзеці’: *Сады мае! Я вас мацней люблю / За ўсё, што бачыў, / Бо запомніў дзень, / Як кінулі на гэтую зямлю / І на дзяцей маіх вы першы цень. / І на маіх дзяцей і на другіх – / На нашых ясновочак дарагіх* [5, т. 2, с. 180]. Кампазіты-назоўнікі выконваюць некалькі функцый: характарыстычную, эмацыянальную, экспрэсіўную, кампрэсіўную.

Утварэнне індывідуальна-аўтарскіх прыметнікаў-кампазітаў адбываецца шляхам спалучэння асновы аднаго прыметніка з поўным другім прыметнікам: **задуменна-славянскі** ‘задумены і славянскі’: *Наша мова, / Як «Слова аб Ігару», / Задуменна-славянская, / І найлепшыя песні / Спявалі жанкі, / Як выходзілі жаць* [4, с. 388]; **зялёна-светлы** ‘зялёны і светлы’: *Глянь на лес: ён зялёна-светлы. Паглядзі ізноў: ён пажоўк* [5, т. 3, с. 173]; **наздравата-чорны** ‘чорны, з адтулінамі ўнутры’: *А луста – слова сытнае, Духмянае і шчодрое. Яно ад маці – сітнае Ці наздравата-чорнае* [5, т. 3, с. 214]; **смаліста-ягадны** ‘які адносіцца да смалы і ягад’: *Зеленаватае свячэнне, / Смаліста-ягадны настой, / Над дзеразой дымок вячэрні... / Твой бор стаіць, І ты настой* [5, т. 3, с. 236]; **ярка-вогненны** ‘яркі вогненны колер’: *Ярка-вогненнае сонца / Варушыла снег, хістала / Памутнелыя аблокі, / Што на поўнач адпльвалі* [5, т. 1, с. 14]. Усе яны выконваюць ролю дакладных, яркіх і сакавітых эпітэтаў.

Словаскладанне – аб’яднанне разам двух або больш самастойных слоў у адно – складанае. Гэтым спосабам таксама ўтвараюцца ІАН розных часцін мовы:

а) назоўнікі: **ноч-чарніца** ‘вельмі цёмная ноч’: *У лесе дзіўна ўсё: / Зарніцы, / І гул трывожны, / І кропелькі начы-чарніцы, / І грыб тварожны* [5, т. 3, с. 140]; **рака-зара** ‘зара, адлюстраваная ў рацэ’: *Начаваў над ёй не раз / І не мог нагледзецца, / Як плыве рака-зара, / А бярозы свецяцца* [5, т. 3, с. 182]; **рэдактар-забойца** ‘рэдактар, які выкрэслівае добрыя радкі з мастацкага твора’: *Суіснаваць я адмаўляюся / З падлюгамі і кар’ерыстамі, / І з плеткарамі, і з прапойцамі, / З хапугамі, што мруць ад скупасці, / І з тым рэдактарам-забойцаю, / Што рэжа добры верш ад тупасці* [5, т. 2, с. 317];

б) дзеясловы: **гусці-гаманіць** ‘весці ўсхваляваныя чым-небудзь размовы’: *Трыццаты год. Гудзе-гаманіць вёска* [5, т. 1, с. 312]; **гусці-раўці** ‘утвараць працяжныя аднатонныя гукі, падобныя на рык жывёлы’: *Зімовай ноччу пад Старою Русай / Ішоў я на пярэдні край. У цемры / Гулі-раўлі касматыя снягі* [5, т. 1, с. 320];

в) прыслоўі: **гучна-звонка** ‘гучна і звонка’: *Граюць пілы гучна-звонка, / І куды ні пазірні – / Каля зваленых сасонак / Свецяць лысінамі пні* [5, т. 1, с. 43].

Канверсія – пераход слоў з аднаго лексікаграматычнага разраду ў другі. Разнавіднасцю канверсіі з’яўляецца **субстантывацыя** – пераход ў разрад назоўнікаў слоў, што адносяцца да іншых лексіка-граматычных разрадаў: **бязлітаснае** ‘тое, што адносіцца да безлітаснага’, **надзьмутае** ‘тое, што адносіцца да надзьмутага’, **прагнае** ‘тое, што адносіцца да прагнага’: *Ці не зашмат / Надзьмутага, / Бязлітаснага, / Прагнага* [5, т. 3, с. 101]; **салаўінае** ‘тое, што адносіцца да салаўінага’, **зубрынае** ‘тое, што адносіцца да зубрынага’: *Салаўінае і зубрынае / Не застоілася ў цішыні... [5, т. 2, с. 367]; смешнае* ‘тое, што з’яўляецца смешным’, **сур’ёзнае** ‘тое, што з’яўляецца сур’ёзным’: *Сур’ёзнае і побач смешнае / Дасюль з сабою мы вялі [5, т. 2, с. 18]; пятнаццаты* ‘пятнаццаты паверх’: *А покуль узлятайце ў ліфтах, госці, / І кветкі на пятнаццаты уносьце* [5, т. 3, с. 253]; **ку-ку** ‘куванне’: *І зязюлі там кувалі, / І на кожнае «ку-ку» / Кавалі, брат, забівалі / У падкову па цвіку* [5, т. 3, с. 96].

Нярэдка паэт звяртаецца да **плюралізацыі** – набываюцца назоўнікам *singularia tantum* формы множнага ліку і змены значэння: **гарлахвацкія** ‘тыя, хто падобны чым-небудзь на персанажа з п’есы К. Крапівы «Хто смяецца апошнім» Гарлахвацкага’: *Цябе вітаем мы па-брацку: / Расці вышэй, ідзі далей! / І толькі племя гарлахвацкіх / Твой не адзначыць юбілей* [5, т. 3, с. 85]; **морганы** ‘Морган і іншыя амерыканскія банкіры-мільярдэры’: *Нанятых правакатараў, гаспадароў іх морганаў, / Пакуль*

яшчэ не позна – за краты пасадзіць! [5, т. 2, с. 280]; **сакраты** ‘людзі, падобныя да Сакрата’: *Грунтоўна, / На ўсё горла апавешчана / Тупымі канцэлярыскімі сакратамі, / Што ў моладзі раздуранасць, распечашнасць, / Гультайства, параспушчанасць, разбэшчанасць / І месца гэтай моладзі за кратамі...* [4, с. 409]; **цыцэроны** ‘аратары, падобныя на Цыцэрона’: *Вырасла ў нас многа цыцэронаў, / З мікрафончыкам ля іх – / І цыцэрончыкі* [4, с. 504]; **Цыцэроны** ўсюды, **цыцэроны**... *Глухнуць людзі, птушкі і звяры* [4, с. 505]; **Манбланы** ‘Манблан і іншыя падобныя горы’: *Свінабой тупы з-за акіяна / Лётае у Цюрых віскі піць / І мяркуе гордыя Манбланы / Танна для рэкламы адкупіць* [5, т. 2, с. 144]; **Азіі** ‘кантыненты, падобныя да Азіі’, **Еўропы** ‘кантыненты, падобныя да Еўропы’: *Ёсць свае ў нас Азіі, Еўропы, / Дзівімся мы з вашых : ну і ну! / Вывучаем вас праз перыскопы – / Сытыя, а вечна – пра вайну* [5, т. 3, с. 251]. Гэтыя ІАН выконваюць некалькі функцый: інтэртэкстуальную, эмацыянальную, экспрэсіўную і кампрэсіўную.

Прэфіксацыя + суфіксацыя – далучэнне да ўтваральнай асновы фарманта, у склад якога ўваходзяць прэфікс і суфікс, – выкарыстоўваецца паэтам для ўтварэння прыметнікаў, дзеясловаў, дзеепрыметнікаў і прыслоўяў. ІАН-прыметнікі адзначаюцца з конфіксамі *за-...-н-, каля-...-н-, пад-...-н-*: **заваконны** ‘які знаходзіцца за акном’: *Сачу за светам глухім заваконным, / За каркам бычыным і рылам суконным* [5, т. 1, с. 111]; **калясонечны** ‘які знаходзіцца паблізу сонца’: *Мы пасажыры і праваднікі / У рэйсах калясонечных / Транзітных* [5, т. 3, с. 211]; **падсонечны** ‘які знаходзіцца высока ў небе, пад сонцам’: *І тады прыйшлі паважна хмары – Айсбергі падсонечных вышынь* [5, т. 1, с. 32].

Гэтым жа спосабам утвораны некаторыя дзеясловы (**забедуініць** ‘надзяліць уласцівасцямі бедуінаў’, **раззалацець** ‘набыць шмат золата’), дзеепрыметнікі (**расцыганены** ‘у яркім убранні’), прыслоўі (**па-кароўему** ‘так, як карова; падобна да каровы’): *Не дасталі махеру / Ці нейкай дублёнкі, / Не прыслалі машыну, / Каб з’ездзіць на рынак, – / Забедуінілі нечья жонкі* [5, т. 3, с. 313]; *Ад спекулянцкай той зарплаты / Разбагацеў, раззалацеў* [5, т. 2, с. 369]; *Дзе ты, расцыганеная восень? / Дзе вяселькі яркія спадніц? [4, с. 437]; У пыльным закуце, схіліўшы галаву, / Стаіць вялізарны, чырвона-чорны, / Зубамі жоўтымі грызе-жуе траву, / Ляны і па-кароўему пакорны* [5, т. 1, с. 97].

Дзеепрыметнік **расцыганены** ўтвораны праз ступень, непасрэдна ад назоўніка, таму што адпаведны дзеепрыметніку дзеяслоў у мове адсутнічае: *цыган* → [*расцыганіць*] → *расцыганены*.

Асноваскладанне + нульсуфіксацыя – аб’яднанне асноў двух слоў з далучэннем нулявога суфікса, якім часцей за ўсё ўтвараюцца ІАН-прыметнікі: **буйнавокі** ‘буйны, падобны на вялікае вока’: *Капры, Капры,*

паўднёвая казка, / **Буйнавокі цяжкі вінаград** [5, т. 2, с. 403]; **залатазоры** ‘з залатымі зорамі’: *Мы прынясем да родных гоняў / Увесь цяжар былых трывог, / Залатазорыя пагоны, / Медалі, раны, пыл дарог* [5, т. 1, с. 198].

Іншы раз асноваскладанне + нульсуфіксацыя ўжываецца пры ўтварэнні ІАН-назоўнікаў: **грыбазбір** ‘той хто збірае грыбы; грыбнік’: *Блукаюць грыбазбіры, / Якоча рэхам лес* [5, т. 3, с. 30]; **дзермаед** ‘той, хто гатовы есці дзярмо’: *Селі на народны карак: / Спекулянты, / Жмінды, / Самалюбцы, / Дармаеды, / Дзермаеды, / Душагубцы, / Халуі / І халуіхі, / А народу ліха!* [4, с. 417].

Апакопа + асновасловаскладанне – спосаб словаўтварэння кампазітаў, так званых складанаскарочаных слоў, у якіх асноўным кампанентам з’яўляецца поўнае слова, а першым – скарочаная немарфемным шляхам аснова слова: **аўтатабун** ‘вялікая колькасць або “скапленне” аўтамашын’: *Каля станцыі некага чакаюць / Рознай масці аўтатабуны* [5, т. 2, с. 334]; **літбасякі** ‘літаратурныя басякі; тут: паэты і пісьменнікі’: *І ўсё назалюць занадта / «Ах, Міша, такі ды сякі... / Зайздроснікі і мецэнаты / П’янчужкі і літбасякі»* [5, т. 3, с. 51]; **райначальства** ‘раённыя ўлады’: *Ты палысеў. Хадзіў гадамі ў райначальстве, / Пасля ў калгасе дзесь асеў* [5, т. 2, с. 368]; **тэлемачта** ‘тэлевізійная мачта’: *З телемачты ліны насміхаліся: / «Голая канструкцыя. / Сухар. / Ты абстрактнасць. / Ты не закахаешся / Ні ў Юпітэр, і ў чырвоны Марс»* [5, т. 3, с. 89]; **электраплакат** ‘электрычны плакат’: *«Страхуйце жыццё!» – заклікае / Зялёны электраплакат* [5, т. 3, с. 51]; **электратуман** ‘туман ад святла рэклам і выхлапных газаў аўтамабіляў’: *Неба начное ў электратумане, / Дыхае горад смогам...* [5, т. 3, с. 331]; **электраагні** ‘электрычныя агні’: *Над табою гараць урачыста / Мяккім светам электраагні* [5, т. 2, с. 10]. Такія ўтварэнні даследчыкі называюць пераходнымі абрэвіятурамі, або абраўтварэннямі, а скарочаныя структурныя часткі гэтых слоў, што суадносяцца з адным з кампанентаў зыходнага словазлучэння, – абрамарфемамі, або абрэвіятурнымі марфемамі [3]. «Усе абрамарфемы, – заўважае Д. І. Аляксеў, – функцыянуюць або як паўтаральныя (*продналог, продотряд, продмаг*), або як непаўтаральныя, як унімарфемы, напрыклад: зар- (зарплата), под- (подлодка), ден- (дензнак), тем- (темплан), -без (ликбез) і інш. Паколькі непаўтаральнасць кампанента не прыводзіць да страты ім вычляняльнасці і марфемнай значнасці, няма падстаў выключаць унімарфемы з ліку абрамарфем» [1, с. 241].

Іншыя спосабы, пры дапамозе якіх паэт утварае ІАН, малапрадуктыўныя або непрадуктыўныя.

Дэпрэфіксацыя – утварэнне слова шляхам скарачэння прэфікса: *Не ведаю: ці дарны, ці бяздарны я, / А знойдзенае слова не маўчыць* [5, т. 2, с. 357]. Слова **дарны** набыло значэнне ‘таленавіты, здольны’

ў супрацьлегласць яго ўтваральнаму – *бяздарны* ‘які не мае таленту, здольнасцей’ [7, с. 100].

Сумяшчэннем уласнага імя Пімен і часціцы іменна ўтвораны ІАН *піменна* ‘так, як у Пімена, не іначай’: *Душа адтайвала, / І Міхаіл Аркадзевіч / Пачынаў жартоўную арыю: / «Што ў Пімене табе маім?» / Я лагодна ківаў галавой: / «Вот піменна»...* [4, с. 477]. Такі спосаб словаўтварэння мы называем **імпазіцыяй**.

Асноваскладанне + суфіксацыя – аб’яднанне асноў двух слоў пры дапамозе інтэрфікса з далучэннем суфікса: *банкетаносец* ‘арганізатар банкетаў’: *Банкетаносцы, раганосцы, / Халтурушчыкі ўзмяінай злосці, / Зайздроснікі і слімакі – / Такі смурод, што хоць выносьце / На магілкі ці да ракі* [4, с. 404]; *старадужны* ‘з якім звязана сто радуг, сто вясёлак’: *Хоць сёння шум быў як штодзённа, / Здалося ўсім – грыміць кругом / Чырвоны, сіні і зялёны, / Старадужны вясёлы гром* [5, т. 2, с. 231].

Зрашчэнне + суфіксацыя – спосаб словаўтварэння кампазітаў, у якіх аб’ядноўваюцца два словы, з якіх да асновы другога далучаецца суфікс: *шматвёрстны* ‘працягласцю шмат вёрст’: *Глуш начы разлеглася шматвёрстная, / Не чуваць гамонкі анідзе* [5, т. 1, с. 66]; *шматмільённы* ‘які складаецца са шмат мільёнаў’ (*шмат* + *мільён(аў)* + *-н(ы)*): *Кабінетчыкі ліхія / І разбухлы апарат / Да бяды людской глухія, / Кожны з іх нажыцца рад. / Ім і сытая кармушка, / І машыны, / і курорт, / І шафёр – надзейны служба, / І памочнік – хітры чорт. / Гэты шматмільённы клас – / Гімалаі ленаці* [4, с. 424].

Зрашчэнне + нульсуфіксацыя – спосаб словаўтварэння кампазітаў, у якіх аб’ядноўваюцца два словы, з якіх да асновы другога далучаецца нулявы суфікс: *шматвокі* ‘які мае шмат таго, што падобна да вачэй’: *Сні, засні, Мядзведзіца, ледзь-ледзь / Я таксама не малы мядзведзь. / Нам бы згаварыцца, падружыць, / Ды спяшу ў нізіну: позні час. / Ну, а ты, шматвокая, ляжы, / Беражы персідскі мой Парнас* [4, с. 378]; *мнагарукі* ‘які мае многа таго, што падобна на рукі’: *Стагнали дрэвы мнагарукія, / Ламаўся з грукатам прастор...* [5, т. 2, с. 260].

Прэфіксацыя + нульсуфіксацыя – спосаб, у фармант якога ўваходзяць прыстаўка і нулявы суфікс. Ён выкарыстаны пры ўтварэнні назоўніка *невуч* ‘невук’ і прыметніка *бяссонцы* ‘бяссонечны’: *Вам сэрцы іх чытаць і чарцяжы, / А мне сваё: / Я ў інтэгралах невуч* [5, т. 3, с. 169]; *Як наравісты конь уздыблены, / Мільёнамі машын задымлены, / Хапун – / З прычаламі бясконцымі, / Хрыпун – / З кварталамі бяссонцымі, / З гандлярскай рэкламнай прозаю, / Са статуяй жанчыны бронзавай / Паўстаў Нью-Йорк перада мной.* [5, т. 2, с. 286].

Дэпостфіксацыя + суфіксацыя – спосаб словаўтварэння, у працэсе якога ва ўтваральнай аснове скарачаецца постфікс, а да скарачанай асно-

вы далучаецца суфікс. Утвораныя гэтым спосабам ІАН-назоўнікі размяркоўваюцца па наступным словаўтваральным тыпе: дзеяслоў – постфікс -*цца* + суфікс -*нн-е* (-|e|*нн-е*, -|э|*нн-е*) = назоўнік са значэннем апрадмечанага дзеяння: *ачалавечванне* (< *ачалавечва/цца*/): *І з пакалення ў пакаленне / Яно пакутліва ідзе – / Да працы добрай прылучэнне, / Ачалавечванне людзей* [5, т. 3, с. 156].

Апакопа + асноваскладанне – спосаб словаўтварэння кампазітаў – так званых складанаскарочаных слоў, у якіх асноўным кампанентам з’яўляецца поўнае слова, а першым – скарочаная немарфемным шляхам аснова слова. *начканиц* ‘начальнік канцылярыі’: *Усюды ўласнай службыць мэце, / Ён і вучоны і начканиц. / Ён вельмі прагне даўгалецця, / І на ўвесь свет яму начхаць* [5, т. 2, с. 308].

Прэфіксацыя + суфіксацыя + постфіксацыя – спосаб, у фармант якога ўваходзяць прыстаўка, суфікс і постфікс: *аступеніцца* ‘атрымаць вучоную ступень’: *Трэцца шчэ ля матчынай спадніцы, / А ў навуку подбегам смяшыць / Аступеніцца, абараніцца, / Каб бяздумна, лёгка, сытна жыць* [4, с. 398]; *прадзюбнуцца* ‘прабіцца наверх пры дапамозе таго, што падобна на дзюбу’: *Буслы да нас вясною зноўку вернуцца, / Як на зямлі прадзюбнецца трава* [5, т. 3, с. 342].

У адным з тэкстаў П. Панчанкі зафіксаваны субстантывават *сівачубыя* ‘людзі з сівымі чубамі’: *Кайцеся, грэшнікі лысаватыя, / Кайцеся, сівачубыя!* [5, т. 2, с. 355]. Ён утвораны **асноваскладаннем + нульсуфіксацыяй + канверсіяй**, г. зн. аб’яднаннем асноў двух слоў з далучэннем нулявога суфікса і пераводам слова ў разрад назоўнікаў.

Такім чынам, у мове твораў Пімена Панчанкі зафіксавана 19 спосабаў утварэння індывідуальна-аўтарскіх неалагізмаў, у тым ліку 8 чыстых, або аднасродкавых (суфіксацыя, прэфіксацыя, асновасловаскладанне, словаскладанне, канверсія, плюралізацыя, імпазіцыя, дэпрэфіксацыя), 9 двухсродкавых (апакопа + асновасловаскладанне, прэфіксацыя + суфіксацыя, асновасловаскладанне + нульсуфіксацыя, асноваскладанне + суфіксацыя, зрашчэнне + суфіксацыя, дэпостфіксацыя + суфіксацыя, апакопа + асноваскладанне, зрашчэнне + нульсуфіксацыя, прэфіксацыя + нульсуфіксацыя) і 2 трохсродкавыя (прэфіксацыя + суфіксацыя + постфіксацыя, асноваскладанне + нульсуфіксацыя + канверсія) спосабы. Утвораныя ІАН ўжываюцца як вобразныя сродкі, выконваючы ў паэтычных тэкстах розныя функцыі: кампрэсіўную, характарыстычную, эмацыянальную, экспрэсіўную, інтэртэкстуальную.

БІБЛІЯГРАФІЧНЫ СПІС

1. *Алексеев, Д. И.* Сокращенные слова в русском языке : [моногр.] / Д. И. Алексеев ; предисл. Е. С. Скобликовой ; закл. ст. В. Д. Бондалетова. – Изд. 2-е, доп. – М. : URSS, 2010. – 342 с.

2. *Гілевіч, Н. С.* Іменем чалавечнасці / Н. С. Гілевіч // Іменем чалавечнасці : Зб. крытыч. арт. : кн. для вучняў / склад. К. І. Краўцова. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск : Нар. асвета, 1986. – С. 149–160.

3. *Климович, С. М.* Структурно-семантичні тыпы аброутворень в украінській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / С. М. Климович ; Херсонський держ. ун-т. – Херсон, 2008. – 224 л.

4. *Панчанка, П.* Выбранае : Вершы, паэма / Пімен Панчанка ; прадм. Р. Барадуліна. – Мінск : Маст. літ., 1993. – 542 с.

5. *Панчанка, П.* Збор твораў : у 4 т. / Пімен Панчанка. – Мінск : Маст. літ., 1981–1983. – Т. 1 : Вершы і паэмы (1934–1945 гг.), выбраныя пераклады. – 1981. – 366 с. ; Т. 2 : Вершы, паэма (1946–1962 гг.). – 1981. – 414 с. ; Т. 3 : Вершы (1963–1981 гг.). – 1982. – 351 с.

6. *Равуцкі, А. І.* Лексічны аказіяналізм як від тропа / А. І. Равуцкі // Надзённыя праблемы лексікалогіі і анамастыкі славянскіх моў : зб. навук. арт. / адк. рэд. : А. В. Солахаў, В. В. Шур ; М-ва адук. РБ, Мазырскі дзярж. пед. ун-т. – Мазыр : УА МДПУ, 2006. – С. 75–77.

7. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы : больш за 65 000 слоў / пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. – 2-е выд. – Мінск : БелЭн, 1999. – 784 с.